

رویکردی نظری و عملی به هنر تصویرآفرینی قرآن برای آموزش روستاییان

منصور شاه ولی*؛ استاد، گروه کشاورزی، دانشگاه شیراز
فهیمة ابراهیمی: دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه کشاورزی، دانشگاه شیراز

دوفصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم

سال سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، ص ۶۶ - ۳۹

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۰۱/۲۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۰۴/۱۸

چکیده

ورود به دوران فراصنعتی، روش‌های یادگیری اثربخش را می‌طلبد که این مهم برای جوامع روستایی اهمیت به مراتب بیشتری دارد. ترویج کشاورزی نقشی اساسی برای طراحی چنین روش‌هایی دارد تا آنان را به فراگیری بیشتر مشتاق سازد. بکارگیری هنر از جمله تصویرآفرینی می‌تواند تحقق این مهم را ممکن سازد زیرا نفوذ سریع‌تر و عمیق‌تر را فراهم می‌آورد. از جلوه‌های باشکوه قرآن نیز آن است که بسیاری از پدیده‌ها و معارف را در قالب تصاویر زیبای هنری، می‌آفریند که از مزیت‌های آن، دمیدن روح حیات و حرکت در پدیده‌ها و معانی، تأثیرگذاری عمیق بر دل‌ها، انتقال معانی بسیار در قالب الفاظ اندک (ایجاز) و برانگیختن قوای حسی در راستای اقناع عقلی است. آموزش جنبه‌های فنی و تخصصی کشاورزی به همراه این هنر، نه تنها یادگیری کشاورزان آسان‌تر، بلکه آنان با فرهنگ قرآنی نیز آشنا می‌شوند. این تحقیق با بررسی کارکرد هنر تصویرآفرینی قرآن در آموزش روستاییان نشان داد که در ایجاد ارتباط مناسب با مخاطبان، آموزشگر را یاری رسانده و تغییرات مطلوب در نگرش مخاطبان، نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی آن و همچنین ویژگی‌های قرآنی مورد نظر را در آنان ایجاد کرده است.

کلید واژه‌ها: روش‌های آموزش و یادگیری، ترویج کشاورزی، تصویرگری قرآنی، آب، فارس.

۱- مقدمه

عصر اطلاعات بدون تردید جوامع را وارد عرصه‌های متنوع خواهد ساخت به طوری که ورود به چنین عصری، نیازهای فرهنگی و عادت‌های یادگیری جدید را می‌طلبد (خاتون آبادی، ۱۳۷۶: ۳۲). در این میان، نقش ترویج کشاورزی برای جوامع روستائی انکارناپذیر است. برنامه‌های ترویج کشاورزی باید به گونه‌ای طراحی شوند که نه تنها تضمین‌کننده اطلاعات، بلکه سازوکارهای کافی را برای شکل‌دهی یادگیری مخاطبان روستائی، دارا باشند. ولی یکی از چالش‌ها در این فرآیند، تهیه مسیرهای اطلاع‌رسانی مناسب برای اثربخشی بیشتر است (شاه‌ولی و مشفق، ۱۳۸۵: ۹).

آموزش از جمله روش‌های ارائه اطلاعات است که در مباحث ترویج کشاورزی بر آن تأکید زیادی می‌شود (مالاسیس، ۱۳۶۷: ۱۰) که به‌عنوان یک هنر عملی برای ایجاد تغییر فرآیندی پویا و اثربخش، تلقی می‌گردد (حجازی، ۱۳۸۵: ۳۱). بهره‌گیری از هنر در آموزش، می‌تواند اثربخشی آن را افزایش دهد؛ زیرا اصولاً هر تولید هنری، براساس یک اصل مهم، یعنی ارتباط شکل می‌گیرد (شاه‌ولی و مشفق، ۱۳۸۵: ۵). یکی از انواع هنرها، تصویرآفرینی است. آنجا که نفوذ سریع‌تر و عمیق‌تر است، ردپایی از هنر و تصویرآفرینی در آن دیده می‌شود (میرخلیلی، ۱۳۸۶). در حقیقت می‌توان گفت، آنچه به معانی و پدیده‌ها، حیات و عمق می‌بخشد و آنها را برای انسان شیرین و جذاب می‌نماید، تصویرآفرینی و مجسم نمودن معانی و پدیده‌ها به شیوه‌های گوناگون است.

یکی از جلوه‌های زیبا و باشکوه قرآن، آن است که بسیاری از پدیده‌ها، حقایق و معارف خود را در قالب تصاویر زیبا و بدیع هنری، می‌آفریند و معانی مجرد و عقلی را به شکل نمادهایی محسوس و مادی برای انسان‌ها مجسم می‌نماید. به این ترتیب، قرآن با این شیوه بدیع، معارف بلند و ژرف خود را در سطح فهم بشر تنزل داده و با ترسیم دقیق حقایق، در تصاویر و صحنه‌هایی زنده، معقول را محسوس، مخفی را آشکار، غائب را حاضر، دور را نزدیک و مبهم را روشن می‌سازد (محمد قاسمی، ۱۳۸۷: ۷ و ۸). به همین دلیل، از این ظرفیت برای آموزش روستائیان استفاده گردید.

۱-۱- آموزش برای تغییر

آموزش، یک فرآیند پویا و در حال تغییر است. هدف نهایی هر فعالیت آموزشی آن است تا تغییرات مطلوب را در رفتار و تجارب فراگیران به وجود آورد و یادگیری چیزی جز بروز این تغییرات نیست (حجازی، ۱۳۸۵: ۱۲). یادگیری را تغییری دانسته‌اند که در رفتار، شناخت و توانایی‌های انسان ایجاد می‌شود و برای مدتی مدید باقی می‌ماند به طوری که نمی‌توان آنها را صرفاً ناشی از فرآیندهای رشد و نمو دانست. این تغییرات به نسبت ثابت، به شدت متأثر از تجربه هستند که در رفتارهای یادگیرنده ظاهر می‌شوند (حسین چاری و خیر به نقل از اسلاوین، ۱۹۸۶، ۴۱).

کیمبل، یادگیری را به صورت تغییر نسبتاً پایدار در رفتار بالقوه (توان رفتاری) که در نتیجه تمرین، تقویت شده و رخ می‌دهد، مطرح کرده است. یادگیری تغییری است که در اثر فعالیت فراگیر انجام می‌گیرد. در این میان، آموزشگر با تلاش و برنامه‌ریزی، شرایط مناسبی برای تغییر فراگیر ایجاد می‌کند. آموزش به

عنوان یک هنر عملی، باید به منزله فرآیندی که نیازمند شهود، خلاقیت و آشکارسازی مکنونات است شناخته شود (حجازی، ۱۳۸۵: ۱۲ و ۳۱). گروهی از افراد که آموزش را هنر می‌دانند، معتقدند که در آموزش مطلوب، علم و هنر به‌طور پیچیده در هم تنیده‌اند (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۳۳).

۱-۲- رویکردهای متنوع آموزشی برای تغییر

عصر اطلاعات بدون تردید جامعه ما را نیز وارد عرصه‌هایی خواهد ساخت که ورود به آنها، نیازهای فرهنگی و عادت‌های یادگیری جدیدی را می‌طلبد (خاتون‌آبادی، ۱۳۷۶: ۳۲). مروّجان کشاورزی که وظیفه مهم گزینش، پردازش و نشر اطلاعات مفید را بر عهده دارند، باید برای مقابله با چالش‌های در حال ظهور این عصر در سطوح ملی و بین‌المللی مهیا باشند. به همین منظور برنامه‌های ترویج کشاورزی باید تضمین کند که نظام اطلاع‌رسانی، سازوکارهای مناسب را برای شکل‌دهی و ارائه مناسب اطلاعات به مخاطبان فراهم می‌آورد (شاه‌ولی و مشفق، ۱۳۸۵: ۹)؛ زیرا در مباحث ترویج کشاورزی بر آموزش تأکید زیادی می‌شود. روش‌های آموزش کشاورزی باید به نحوی باشند که باعث تغییر در فراگیران شود. همچنین، فراگیران را به فراگیری هر چه بیشتر مشتاق کنند تا بتوانند سطح دانش و آگاهی خود را بالاتر برند (مالاسیس، ۱۳۶۷: ۱۱).

۱-۳- لزوم هنر برای تغییر

هنر، وسیله ارتباط انسان‌هاست که برای حیات بشر و سیر به سوی سعادت فردی و اجتماعی، یک ضرورت است؛ زیرا افراد با احساسات مشابه را به هم پیوند می‌دهد (تولستوی، ۱۳۵۰: ۶۷). هنر و زیبایی آن از درون انسان‌ها می‌تراود (نجومی، ۱۳۷۹: ۳۹)؛ کوششی برای خلق زیبایی و یک فعالیت انسانی است که آگاهانه و به یاری علائم مشخصه ظاهری، احساساتی را که هنرمند تجربه کرده است، به دیگران انتقال می‌دهد، تا آن احساسات را تجربه نمایند و از همان مراحل حسی که او گذشته است، بگذرند (تولستوی، ۱۳۵۰: ۶۶). کار هنر این است که آنچه را که ممکن است در قالب استدلال و تعقل، نامفهوم و دور از دسترس است، مفهوم سازد و در دسترس همگان قرار دهد (همان: ۱۴۰).

هنر، از رسایی و پذیرش بیشتر و سریع‌تر پیام برخوردار بوده و به دلیل جهانی بودن زبان آن در میان راه‌های مختلف پیام‌رسانی، پذیرفته‌ترین راه می‌باشد (میرخلیلی، ۱۳۸۶). زیرا صفای هنر در خمیره و فطرت آدمی نهاده شده و از جمال بی‌انتهای حضرت حق مدد می‌گیرد، و این صفا و کشش فطرتی، چون آفتاب در ضمیر او مشهود و چون اقیانوس در درون او موج می‌زند (نجومی، ۱۳۷۹: ۳۵). هنر همچنین به انسان توان درک واقعیت را می‌بخشد و نه تنها در تحمل واقعیت او را یاری می‌کند، بلکه برای شایسته‌تر کردن انسان، به وی عزمی راسخ ارزانی می‌دارد و به عنوان واقعیتی اجتماعی، برقرار کننده تعادل بین انسان و محیط اوست (فیشر، ۱۳۴۹: ۷۲).

انسان با «هنر» می‌تواند نیازهای درونی و روحی خود را ارضا نماید (کانون هنر دانشگاه پیام نور مرکز تاکستان، ۱۳۸۹). زیرا اصولاً، به‌عنوان عالی‌ترین و والاترین تجلیات روح، ذوق، نبوغ و ادراک بشریت،

با احساسات و تخیلات، سروکار دارد و آینه زندگی است. در حقیقت، هنر، خود، یک نوع زندگی است و شاید بتوان گفت، هنر، خود، زندگی است؛ یعنی می‌تواند مقدم بر زندگانی باشد. چرا که هنر، همیشه موظف بوده در مقام یک راهنما، از «آیده‌آل‌ها»، «آرزوها»، «یافت می‌نشدنی‌ها» و «خوش‌بینی‌ها» قانونمند شده که بر همه هستی فرمان می‌رانند، صحبت کند (هییهاوند، ۱۳۸۲). اصولاً ارزش هنر به این است که بیننده، شنونده و خواننده را تا جهان‌های ناشناس دوردست، افق‌های ابدیت، مرزهای جمال بی‌حد خالق جمیل می‌برد که او خود، جمیل و ارزش‌بخش و دوستدار جمال است (نجومی، ۱۳۷۹: ۴۱). هنر می‌باید در مخاطب، در درجه اول، بخش احساسی او را تسخیر کند و سپس قوای عاقله او را تحریک نماید. همه هنرها از این بابت به یکدیگر شبیه‌اند (شهبازی، ۱۳۸۴)؛ زیرا یک ارتباط احساسی مشخص بین هنرمند و مخاطب باید طوری باشد که مخاطب را تحت تأثیر قرار دهد. بنابراین، هنر واقعی باید ظرفیت لازم برای متحد کردن مردم را از طریق ارتباط دارا باشد (تولستوی، ۱۳۵۰: ۱۴۰). اگر هنر بتواند جنبه معنوی و روحی افراد را ارضا نماید، تأثیری شگرف‌تر بر آنان خواهد گذارد. نکته مهم، گره خوردن هنرهای روح‌نواز، با آفرینش مخلوقات است، حال در هر گرایشی نظیر نقاشی، صنایع دستی، تجسمی، موسیقی، عکاسی، شعر، و داستان باشد (کانون هنر دانشگاه پیام نور مرکز تاکستان، ۱۳۸۹).

بنابراین، از نقش‌های حیاتی هنر، تفسیر وابستگی زندگی بشر به محیط، در دوران مختلف و توانایی پیش‌بینی آینده می‌باشد (همان). در فرآیند ارتباط، ضرورت جلب توجه افراد، کاملاً آشکار است زیرا هر تولید هنری بر اساس یک اصل مهم یعنی ارتباط، شکل می‌گیرد. برای دستیابی به ارزش‌های فرهنگی و برای عینیت بخشیدن به آنها، به قالبی نیاز است که از لحاظ تأثیر گذاری و برقراری ارتباط سریع با مردم قابل اطمینان باشد. هنر، این مهم را به انجام می‌رساند و به القای عادت‌های فرهنگی مناسب در مخاطبان برای استفاده بهینه از منابع منجر می‌شود (شاهولی و مشفق، ۱۳۸۴: ۲۹ و ۳۰).

اگر زبان علمی یا عادی که ما آن را در زندگی روزمره خود به کار می‌گیریم دارای این ویژگی است که بیان مستقیم حقایق می‌باشد، زبان هنر نیز این ویژگی را دارد که همین حقایق را غیر مستقیم بیان کند. تفاوت این دو زبان آن است که زبان نخست، بر نقل حقایق به صورت عینی ولی زبان هنر بر عنصر تخیل استوار است (میرخلیلی به نقل از بستانی، ۱۳۸۶). بنابراین می‌توان با قرار دادن هنر و فرهنگ در کنار مسائل فنی و تخصصی کشاورزی و تعامل بین این دو، سطح فرهنگ، دانش و مهارت کشاورزان را ارتقاء بخشید (دانشوری، ۱۳۸۲).

۱-۴- اهمیت هنر تصویر آفرینی برای تغییر

«زراپاند» نویسنده و شاعر تصویرپرداز تصویر را به «چیزی که گره‌ای فکری یا عاطفی را در لحظه‌ای از زمان برای افراد روشنفکر و احساساتی می‌گشاید» تعریف کرده است (رستگار فسایی به نقل از لیوت، بی‌تا، ۱۳). تصویر در لغت به معنای صورت و شکل دادن به چیزی یا نقش کردن و رسم نمودن چیزی است. این واژه به معنای اصطلاحی آن در ادبیات، با تعاریف گوناگون مواجه بوده است (محمدقاسمی، ۱۳۸۷: ۳). قدیمی‌ترین تعریف تصویر، از افلاطون است: «نخست سایه‌ها و سپس بازتاب‌هایی را که می‌توان بر سطح

آب یا بر سطح اشیاء صیقلی و بزاق مشاهده کرد. این نوع از بازنمایی ها را تصویر می‌نامیم» (حیدری، ۱۳۸۹). «ون^۱ اندیشمند غربی در تعریف تصویر می‌گوید: «تصویر، کلامی است غنی، که غالباً از عناصر محسوس تشکیل شده و دربردارنده فکر یا احساسی است که بر چیزی بیش از معنای ظاهری کلام دلالت دارد» و «تصویر در ساده‌ترین توصیف، عبارت از تعبیر از حالت چیزی با جزئیات یا جلوه‌های محسوس آن و به تعبیری، تابلویی است که از کلمات تشکیل شده است» (محمدقاسمی، ۱۳۸۷: ۳).

بنابراین، تصویر چیزی ثانوی است که بازنمایی حقیقت یا واقعیت دیگری است. در نظریه‌های شناخت، تصویر، مبنایی است که فرآیند انتزاع و تجرید، یعنی شکل‌گیری مفاهیم و سپس تفکر را امکان‌پذیر می‌سازد. از سوی دیگر، تصویر ذهنی، در غیاب اشیاء یا پدیده‌ها نیز در ذهن حضور دارد و در فعالیت‌های روانی، تخیل و عواطف، بیشترین نقش را ایفا می‌کنند (حیدری، ۱۳۸۹).

تصویر شاعرانه، اشیاء را مجسم می‌سازد و باعث می‌شود تا موضوعات ذهنی و عاطفی نیز مجسم گردند و خواننده بتواند به وسیله جریانات پنهانی، روح شاعر و نویسنده را در برخورد با اشیاء و مسائل هستی دریابد (رستگار فسایی، ۱۳۶۹: ۱۵).

اساساً وظیفه هنر و فنون هنری، چیزی جز این نیست که در اشیاء، روح بدمد و آنها را به صورت زنده و پویا ترسیم نماید، تا در روح و فکر بشر تأثیرگذار باشد. این سخن از هگل است که می‌گوید: «غایت هنر در آن است که هرگونه احساس خفته، تمایلات و اشتیاق را بیدار کند، در آنها جان بدمد، دل را سرشار کند و همه چیز را برای انسان‌های رشد یافته و رشد نیافته احساس‌پذیر سازد». آنچه به معانی، حیات و عمق می‌بخشد و آنها را برای انسان، شیرین و جذاب می‌نماید، تصویرآفرینی و مجسم نمودن آنها به شیوه‌های گوناگون است. با استفاده از تصویرآفرینی، معانی ذهنی به یک باره جان گرفته و حالات روحی و درونی، به یک تابلو یا صحنه‌ی گویا تبدیل می‌شود و نمونه‌های انسانی، شخصیت پیدا کرده و زنده و سر پا می‌ایستند، به گونه‌ای که منظره شنیداری برای شنونده، تبدیل به منظره دیداری و صحنه‌ای تماشایی می‌گردد و گویی شخصیت‌های جاندار بر روی صحنه، در حال رفت و آمد و گفت و شنوندند (محمدقاسمی، ۱۳۸۷: ۹۷).

شاید اولین ارتباط انسان با دنیای خارج از خویش، از طریق تصویرآفرینی و یا به زبان دیگر، ارتباط تصویری بوده است. در دنیای تجسمی کنونی، اکثر شیوه‌های ارتباطی با برانگیختن احساس، از طریق تصویر و پردازش عنصر خیال از راه تشبیه و تجسم انجام می‌گیرد. آنجا که نفوذ سریع‌تر و عمیق‌تر است، ردپایی از هنر و تصویرآفرینی در آن دیده می‌شود. این حقیقت را باید پذیرفت که در عصر حاضر، انواع هنرها، از جمله تصویر و ارتباطات تصویری، بر ایجاد روابط و تأثیرگذاری بر مخاطبان حاکم است. گرایش کنونی به هنر و تصویرآفرینی، در طول تاریخ بشر نیز وجود داشته است و آنجا که با روح و روان هنرمند در آمیخته و به بیان احساس مذهبی و دینی پرداخته، به اوج شکوفایی و ماندگاری خود دست یافته

است. اوج هنر آنجا است که انسان در رابطه با دین، به تخیل، تجسم و تصوّر می‌پردازد و نتیجه یافته‌های خود را ترسیم می‌نماید. آن جا که انسان به رستگاری و آرامش رسیده است، همان جاست که به آفرینش‌های هنری دست یافته است (میرخلیلی، ۱۳۸۶).

۱-۵- تصویر آفرینی در منابع مختلف

شاهنامه به هنر تصویر سازی می‌پردازد و منصور رستگاری فسائی (۱۳۶۹) آن را در کتاب «تصویر آفرینی در شاهنامه فردوسی»، طرح کرده و در این باره می‌نویسد «شناخت محیط طبیعی و اجتماعی و ترسیم آنها در شعر، باعث می‌شود تا تصاویر شاعر اوج گرفته و شاعر مستقیماً با اشیاء و کلمات تماس پیدا کند». هنر فردوسی در آن است «که حتی معنویات و مجردات را به قلمرو محسوسات می‌کشاند». تصویر آفرینی شاهنامه در ۶ دسته موضوعی انسان و دیگر موجودات و اشیاء «تمام خصایص خالق خود را از وطن پرستی و ایران دوستی گرفته تا صفا و پاکی و استغنا» به تصویر می‌کشد. پیرامون برجستگی این هنر تصویر آفرینی گفته شده است که درخشنده ترین و پرشکوه ترین صحنه‌ها در شاهنامه مواردی است که فردوسی به اوج هیجان رسیده و از ترکیب و امتزاج صدا، رنگ و طبیعت، خشم و ترس و حالات و احوال دیگر به آفرینش چنان تصاویری پرداخته که کلامش را برخوردار از عنصری متمایز کننده از کلام هر شاعر دیگری ساخته است».

اسطوره‌ها نیز از منابع تصویر آفرینی هستند که «بینش جوامع ابتدائی و تفسیر آنها از جهان» را ترسیم می‌کنند. آن‌ها را شرح، خبر و قصه نیز می‌گویند که روایت جلوه‌ای نمادین درباره ایزدان، فرشتگان، موجودات فوق طبیعی و به طور کلی جهان شناختی هستند که یک قوم به منظور تفسیر خود از هستی به کار می‌بندد. همچنین سرگذشتی راست و مقدّس است که در زمانی ازلی رخ داده و به گونه‌ای نمادین، تخیلی و وهم‌انگیز می‌گوید که چگونه چیزی پدید آمد، هستی دارد، یا از میان خواهد رفت. در نهایت «اسطوره شیوه‌ی کاوشگر هستی است» (اسماعیل پور، ۱۳۷۵: ۱۴). اسماعیل پور در کتاب

«اسطوره، بیان نمادی» ابعاد آن را روش کند و اسطوره را بازتابنده، شارح و کاشف تصویر منحصر به فرد یک ملت می داند که چه از لحاظ فرد فرد جامعه و چه از لحاظ کل فرهنگ بشری، بسیار با اهمیت است. قصه گوئی یکی دیگر از منابع تصویرآفرینی است که در متون مصری، چینی، سومری باستان و سانسکریت نمونه هائی کهن از قصه ها یا قطعه های داستانی وجود دارند (پلووسکی، ۱۳۶۵: ۲۳). حتی در کتب مقدس نظیر تورات و قرآن نیز قصص متعدد وجود دارند که برخی تعالیم آنها با تصویرآفرینی ترسیم می گردد. گرچه برخی قصه ها در برخی متون جنبه سرگرمی دارند ولی آموزش مخاطبان از اهداف اصلی به تصویر کشیدن قصه است که ممکن است شفاهی و یا در منابع مکتوب شده باشند. به هر حال پلووسکی، در کتاب «دنیای قصه گوئی» چگونگی شکل گیری قصه گوئی را در ترسیم موضوع قصه بر می شمرد (پلووسکی، ۱۳۶۵).

محمد قاسمی (۱۳۸۷) در کتاب «جلوه هائی از هنر تصویرآفرینی در قرآن» این هنر قرآنی را تنظیم نموده است. وی معتقد است «یکی از جلوه های زیبا و جذاب قرآن کریم که کمتر مورد توجه قرار گرفته، تابلوهای هنری شگرف و نفیس آن است که هریک به روشنی پرده از جمال و جلال خالق این همه زیبایی ها برمی دارد». از نظر او «ما در برابر آیات قرآن، خود را با کلماتی خشک و بی روح و تدابیر معمولی مواجه نمی بینیم، بلکه در حقیقت به جای آن که با تعابیر و واژه ها سر و کار داشته باشیم، در اصل رو به روی تصاویری زنده و مجسم ایستاده ایم که با ما سخن می گویند و با خود موجی از حرکت و نشاط می آفرینند. و این است رمز جاودانگی قرآن و سرّ تاثیر شگرف آن بر دل ها». در قسمت بعد این هنر قرآنی تشریح شده است.

۱-۶- تصویرآفرینی قرآن

هیچ دینی مثل اسلام دعوت به زیبایی و زیباسازی و تجمیل و تکمیل اهتمام نورزیده است. عنایت خداوندی، فطرت و خمیره آدمی را بر دوستی، زیبایی و جمال نهاده است. به همین دلیل است که دنیای اسلام، دنیای لطافت، هنر و زیبایی است (نجومی، ۱۳۷۹: ۳۷).

خداوند، قرآن را بهار معرفت و حکمت قرار داد تا انسان ها با غوطه ور شدن در ژرفای بیکرانیش، گوهرهای حکمت و دانش را فراچنگ خویش آرند و با عمل به آن، حیات مادی، معنوی، فردی و اجتماعی خویش را سامان بخشند تا به نیکبختی برسند (مومنی، ۱۳۸۳: ۱۱۲). خداوند متعال، انسان هنردوست و هنرپرور

۱. منظور از طبایع در خصوص انسان چهار دسته اند: «دموی» (گرم و مرطوب)، «صفاوی» (گرم و خشک)، «بلغمی» (سرد و مرطوب) و «سودایی» (سرد و خشک) که بر چهار فصل سال منطبق بوده و مقصود از عناصر، همان عناصر اربعه آب، باد، خاک و آتش می باشد. از طبع و طبیعت به عنوان یک قانون نانوخته در جهان نیز یاد شده است.

«چو بد کردی مشو ایمن ز آفات که واجب شد طبیعت را مکافات» (ناصر خسرو)

را رها نکرده تا فقط به تصاویری که به شوق معبود خلق می‌کند، بپردازد. بلکه برای او منبعی از تصویر و الهام و آفرینش‌های هنری خلق کرده، و او را با زیبایی‌های تصویری مورد توجه و علاقه‌اش پند و اندرز می‌دهد و مفاهیم مورد نیاز برای گذر از این زندگی را برای او تجسم می‌بخشد (اصغرپور، ۱۳۸۴: ۳۶).

از مؤثرترین شیوه‌های آموزش و پرورش، آوردن تمثیل یا تصویر آفرینی است که قرآن از این شیوه سرشار است. در این نوع آفرینش هنری، هم مباحث علم معانی و هم موضوعات علم بیان مانند تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه می‌گنجد (جعفری، ۱۳۸۱: ۶۶). در برخی موارد، مضمون یک امر و حقیقت آن، جز با تصویرگری نمود پیدا نمی‌کند و به همین دلیل است که می‌توان آن را مناسب‌ترین روش در آشکار نمودن مقصود و تأثیرگذاری بر مخاطب دانست. ترسیم تصویر حقایق معنوی در قالب امری محسوس، غالباً ملازمت احساس با معنویت را به دنبال دارد و هیچ چیز همچون تصاویر محسوس، نمی‌تواند بر ذهن، تأثیرگذار باشد (محمد قاسمی به نقل از زمخشری، ۱۴۱۷: ۱۱).

گاه دیدن یک اثر هنری، بدون آن که بهره‌گیری آموزشی از آن مد نظر باشد، سرشار از حظ و لذت دیداری است و شاید بارها و بارها به آن می‌نگریم. قرآن کریم نیز پرده‌هایی تو در تو و صحنه‌هایی زیبا و بیکران و سرشار از حس زیباشناسانه را به نمایش می‌گذارد، تا ابتدا بینش، روح و جان انسان را به لطف و زیبایی خود بنوازد و سپس ناخودآگاه وی را تحت تأثیر قرار داده و متحوّل گرداند (محمد قاسمی، ۱۳۸۷: ۱۲۴). تصویر هنری در قرآن، وجود بشری را، با عقل، احساس و وجدان به ودیعت نهاده شده در او مخاطب قرار می‌دهد و تارهای روان او را به صدا در می‌آورد تا میان آنها تعادل برقرار کند و برای آن که تصویر انسان ایده‌آل با ابعاد فکری اش ترسیم گردد، ناگزیر باید به بررسی بافت تصویر هنری در خویش بپردازد (الزاعب، ۱۳۸۷: ۱۲).

۱-۷- شیوه‌های تصویر آفرینی قرآن

تصویر آفرینی قرآنی به طرق مختلف نظیر موارد زیر انجام می‌گیرد:

۱-۷-۱- تجسیم: در اصطلاح به معنای صورت جسمانی دادن به امور معنوی و غیر مادی است. یا به عبارت دیگر، امور مجرد را به صورت مادی، محسوس و ملموس شناساندن و لباس مادی بر اندام آنها پوشانیدن است. برخی از نمونه‌های آن عبارتند از:

تجسم حقایق دینی مثل توحید، معاد، تقوی، ایمان، دین، قرآن، اعمال، گناه، روز قیامت و عذاب قیامت؛ برای مثال، در سوره ابراهیم/ آیات ۲۴-۲۶ می‌فرماید: «مَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ.» در این جا، ایمان را به صورت درختی پاک و ثابت و پرتومر و کفر را به درختی ناپاک که از ریشه در آمده تجسم نموده است.

تجسم حالات روحی انسان‌ها مثل حالات مؤمنان، کفار، مشرکان، منافقان، بهشتیان و تخلف‌کنندگان از جهاد؛ به عنوان مثال آیات ۵ و ۴ سوره مبارکه تبت: «وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ، فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ.» و زنش آن همیشه‌کش (آتش‌افروز)، بر گردنش طنابی از لیف خرماست.»

تجسم امور روحی و معنوی مثل مرگ، روح، هول و ترس، غضب، بشارت و آرامش؛ برای نمونه آیه

شریفه ۱۸ سوره غافر: «وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاطْمِينٍ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ» هول و ترس صحرای محشر را به گونه‌ای ترسیم نموده که دل‌ها از جای خود کنده شده و به گلوگاه رسیده و گویی می‌خواهد از حنجره بیرون بجهد.

۱-۷-۲- تشخیص: همانا امری ذهنی یا معنوی و حتی به چیزی مادی، شخصیت انسانی بخشیدن و آن را به صورت انسان مجسم کردن است (نوروزی، ۱۳۷۸: ۳۸۳). همچنین «شخصیت انسانی دادن به اشیاء و آنها را به صورت انسان مجسم کردن است» و یا «پوشاندن لباس انسانی بر اندام اشیاء و یا هر مخلوق غیر بشری و بخشیدن صفات بشری به آنهاست. برای مثال، سوره ملک/ آیه ۱۵: «هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَنْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ» زمین را همچون شتری رام و مرکبی راهوار مشخص می‌کند.

۱-۷-۳- تخییل: به معنای به خیال انداختن یا خیال، تصویر و نمای چیزی را در اندیشه و ذهن دیگران آفریدن است. محمدقاسمی (۱۳۸۷) به نقل از صاحب الطراز، می‌گوید: «تخییل، تصویر حقیقت چیزی است، به گونه‌ای که گمان برده می‌شود آن چیز دارای صورتی قابل مشاهده است و از اموری است که به دیدن در می‌آید». وی تخییل را نوعی شخصیت بخشیدن به معانی دانسته و اساس آن را تشبیه غیر محسوس به محسوس می‌داند. برای مثال، در سوره بقره آیه ۱۶۸: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ». در توصیف پیروان شیطان، صحنه گام‌های شیطان را در اندیشه می‌آفریند که جماعتی بر جای پای او گام می‌نهند و راه او را می‌پیمایند. اصولاً این نوع هنر وقتی جلوه می‌کند که خیال در کار باشد، و این عنصر را می‌توان از مهم‌ترین عناصر هنر به شمار آورد. قرآن کریم با تصویر آفرینی و ترسیم حقایق عقلی و معنوی در قالب امور محسوس و ملموس، توانسته است بذر اعتقادات و معارف عالیه را در دل انسان‌ها پرورش داده و تحوّل شگرف در نهاد آنان پدید آورد.

۱-۸- روش تحقیق

منطقه مورد مطالعه

این مطالعه، در شهرستان استهبان، واقع در شرق استان فارس که مرکز آن، شهر استهبان می‌باشد، انجام گرفت زیرا انجیرستان‌های آن که از گذشته بسیار دور سرمایه کهن ملی قلمداد شده، به دلیل کم‌آبی و بروز خشکسالی، دستخوش بحران و رو به نابودی گذارده است (عباسی، ۱۳۸۸) و لذا وجود این معضل، انجام این مطالعه را ضروری نمود. همچنین، انجیر استهبان، از محصولات مهم استان فارس است که نه تنها مردم آن، بلکه دیگر ساکنان استان، از درآمد این محصول، امور خود را می‌گذرانند. خشکی باغ‌های انجیر استهبان، افت کمی و کیفی محصول انجیر و در معرض نابودی قرار گرفتن باغ‌ها دغدغه بزرگ مردم و مسئولان استان است که توجه دولتمردان را طلب می‌کند (بذرافشان، ۱۳۸۸).

مشکلات انجیرستان‌ها

در راستای رفع مشکلات انجیرستان‌ها، پیشینه نگاشته‌های مربوطه بررسی شدند و با کارشناسان و برخی باغدار خبره نیز مصاحبه به عمل آمد و سه دسته مشکل شناسایی شدند:

دسته اول

(۱) بی‌اطلاعی از: لزوم بهینه‌سازی مصرف آب آبیاری، اهمیت روش‌های ذخیره رطوبت، روش‌های جدید و مفید مصرف آب با عملکرد بالاتر با ممانعت از تابش خورشید بر سطح آب، و پوشش‌دار کردن مسیرهای عبور جریان آب، ضرورت ارتباط مستمر و هماهنگ بین دو بخش غیردولتی و دولتی که همان کشاورزان و متخصصان هستند، در توسعه کشاورزی به ویژه مصرف آب، تلقی آب به‌عنوان کالایی بهادار توسط کشاورزان، و وجود مؤسساتی نظیر مؤسسه دیم ایران.

(۲) دسترسی نداشتن به منابع اطلاعاتی و استفاده از آنها پیرامون: شیوه‌های ذخیره آب، راهکارهای مدیریت خشکسالی، کارگاه‌های آموزش مدیریت خشکسالی، دستورالعمل‌هایی که می‌توان برای ذخیره آب در نظر گرفت، و برنامه‌های آموزشی فرهنگ صحیح استفاده از منابع آب.

(۳) احساس مسئولیت نکردن نسبت به: ارزش اقتصادی آب، حفاظت از منابع آب در برابر آلودگی‌ها، لزوم «اصلاح الگوی مصرف آب» به‌عنوان یک معروف اجتماعی، توجه به این که اسراف در مصرف آب شرعاً جایز نیست، و رشد و توسعه شرکت‌های تعاونی تولید روستایی به عنوان تشکل‌های مفید تولید و بهره‌برداری از منابع آب و خاک

دسته دوم

(۱) به‌کار نگرفتن روش‌ها و راهکارهای جدید مصرف و ذخیره آب مانند: کنترل نشت آب با پوشش انهار و لوله گذاری، استفاده از تجهیزات جلوگیری از تبخیر، و استفاده چند سال یک بار از آبیاری تکمیلی در باغ‌های دیم برای مقابله با کاهش میزان بارندگی.

(۲) بی‌تفاوتی نسبت به آب و بی‌توجهی به ارزش آن: ناشی از اندیشه‌های ناسنجیده و ساده‌انگارانه درباره آب، حذف نکردن علف‌های هرز مزارع و یا اطراف جوی‌ها برای کاستن تلفات آب، بازسازی نکردن جوی‌های آب، و استفاده مناسب نکردن از آب‌های راکد نظیر برکه‌های موسمی برای آبیاری مزارع.

دسته سوم

(۱) رفتارهای ناصحیح نظیر: آلوده شدن آب‌ها با سموم دفع آفات گیاهی و کودهای شیمیایی.
(۲) توجه نداشتن به ویژگی‌های مزرعه و باغات برای کاستن مصرف آب از طریق: نحوه صحیح کاشت و تراکم نهال، و بکارگیری نظام‌های آبیاری تحت فشار.

(۳) حرص و طمع: در استفاده از آب قنات یا رودخانه به هر میزان، و بهره‌برداری بی‌رویه از آب‌های زیر زمینی.

(۴) نگهداری نکردن از آب با: قرار ندادن محافظ بر سر چاه‌ها، حصارکشی نکردن اطراف برکه‌ها و

آب‌انبارها برای جلوگیری از ورود حیوانات و آلوده شدن آب، و ملزم نبودن به کاستن وابستگی به آب‌های زیر زمینی و انجام اقدامات حفاظتی.

سپس ریشه های قرآنی این سه دسته مشکل بررسی گردید که به شرح زیر می باشد:

نداشتن عاقبت‌اندیشی

در سوره شمس، خداوند متعال، پس از آن که قضیه قوم ثمود و سرنوشت شوم آنان را بیان می‌کند، می‌فرماید «وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا» یعنی همه بدبختی‌هایی که این قوم بدان دچار گشتند، به خاطر آن بود که عاقبت‌اندیش نبودند و از سرانجام عمل خویش بیمناک نگشتند. عاقبت‌اندیشی این است که چنانچه انسان در نظر دارد کاری را انجام دهد، اول فکر کند، عاقبت آن را بسنجد، هدف و تبعات آن را در نظر بگیرد، اگر خوب است انجام دهد و در غیر این صورت، از انجام آن دست بردارد، تا به راه سعادت رهنمون گردد. این ویژگی، یک خصیصه مقدس انسانی و موهبتی الهی است که روش زندگی انسان را از زندگی حیوان جدا کرده و به آن جنبه عقلانی و انسانی می‌بخشد و افق آینده را روشن می‌سازد تا فرصت برنامه‌ریزی را برای رسیدن به اهداف عالی پیدا کند (حاجی امیری، ۱۳۹۰). حضرت علی (ع) عاقبت‌اندیشی را این‌گونه معرفی می‌کند: «دوران‌دیشی توجه داشتن به فرجام کارها و مشورت کردن با خردمندان است: الْحَزْمُ النَّظْرُ فِي الْعَوَاقِبِ وَ مُشَاوَرَةُ ذَوِي الْعُقُولِ» (تمیمی، ۱۳۶۶: ۴۷۶) همچنین می‌فرماید: «هرگاه عزم و اراده کسی با دوران‌دیشی و عاقبت‌نگری توأم شد، نیک‌بختی و سعادت او کامل می‌شود. اِذَا اقْتَرَنَ الْعَزْمُ بِالْحَزْمِ كَمُلَّتِ السَّعَادَةُ» (همان: ۴۷۴) و نیز «انسان دوران‌دیش در گرفتاری‌ها دچار حیرت و سرگردانی نمی‌شود: لَا يَدْهَشُ عِنْدَ الْبَلَاءِ الْحَزْمُ» (همان: ۴۷۴).

ظن بد داشتن

آنچه که زندگی انسان را رونق، حرکت و تکامل می‌بخشد روحیه همکاری گروهی است و این در صورتی امکان پذیر است که اعتماد و خوش‌بینی بر همگان حاکم باشد و به دور از هرگونه سوءظن باشند (ویسی، ۱۳۸۸). سوءظن به معنای بدگمانی و از عیوب نفسانی و ذرائع اخلاقی است که در قرآن کریم به شدت از آن نهی شده است (آقامحمد رضا، ۱۳۸۷)، «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ» (الحجرات/۱۲) سوءظن عواقب ناگوار اجتماعی و فردی دارد که همچون آتش، به خرمن خرد و خوی انسان می‌افتد و تر و خشک را می‌سوزاند. عده‌ای از مردمان، ذهن گسیخته‌ای دارند که با تصورات خود، دیگران را متهم کرده و به بلا می‌افکنند (رخشانی، ۱۳۸۸). این خوی ناپسند و بیماری اخلاقی، آدمی را منزوی و گوشه‌گیر می‌سازد (آقامحمد رضا، ۱۳۸۷) آنچنان که امام علی (ع) نیز می‌فرماید: «کسی که بدبین است از همه وحشت دارد: مَنْ لَمْ يَحْسِنْ ظَنَّهُ اسْتَوْحَشَ مِنْ كُلِّ أَحَدٍ» (تمیمی، ۱۳۶۶: ۴۲۴). بدبینی، سرچشمه بسیاری از ناراحتی‌های روحی و روانی و موجب اضطراب و نگرانی است. شخص بدبین، بیشتر از دیگران غمگین و ناراحت است و در اثر گمان‌های بدی که درباره اشخاص و پدیده‌ها دارد، بسیار در رنج و عذابی درونی است (ویسی، ۱۳۸۸). بدبین، چون به اشخاص و رویدادها با عینک بدبینی می‌نگرد،

نمی‌تواند با بی‌طرفی و بی‌نظری، آنها را بررسی کند و آن پدیده یا شخص را آن‌گونه که هست بشناسد. در نتیجه، دچار قضاوت نادرست می‌شود و این خود موجب عقب‌ماندگی است و نیز موجب بهره‌نگرفتن از فرصت‌ها و افراد با ارزش است (آقامحمدرضا، ۱۳۸۷). به دلیل رواج بدگمانی، مردم به یکدیگر تهمت می‌زنند و نسبت به هم کینه و دشمنی پیدا می‌کنند. در نتیجه به هم پشت کرده و از یکدیگر، روی برمی‌گردانند (رخشانی، ۱۳۸۸). اگر حسن‌ظن و اعتماد متقابل میان مردم وجود نداشته باشد، چرخ زندگی از کار می‌افتد (جوانفکر، ۱۳۹۰).

عاقلانه رفتار نکردن

خداوند وقتی به آدمیان عقل را ارزانی داشت فرمود: «لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ... وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا: ما بنی آدم را کرامت بخشیدیم... و بر بسیاری از آفریده‌هایمان برتری داده‌ایم» (اسراء/۷۰). علامه طباطبایی (ره) در تفسیر این آیه می‌فرماید: «چیزی که بنی آدم را از غیر خودش ممتاز کرد، همان عقل است». عقل بیشتر به نیرویی اطلاق می‌شود که خدای سبحان، به‌عنوان حجت درونی به انسان بخشیده است تا آن را برای تدبّر و تفکر، تعقل و تعلّم و تفقّه و تأمل در آیات آفاق و انفس، به منظور تمییز حق از باطل در علوم نظری و صلاح و فساد، خیر و شر و نفع و ضرر در امور عملی زندگی به کار گیرد تا به معارف حقیقی و ایمان و اعمال صالح هدایت شود (طباطبائی، ۱۳۸۲: ۲۱۵). مرحوم علامه طباطبایی همچنین در تعریف عقل از دیدگاه قرآن می‌گوید: «مراد از عقل در کلام خدای متعال، ادراکی است که با سلامت فطرت انسانی حاصل می‌شود؛ به عبارت دیگر، عقل یعنی علمی که انسان مستقلاً به آن دست می‌یابد» (همان، ۲۱۶). قرآن، آدمیان را ترغیب می‌کند تا نیروی عقل خویش را به کار گیرند و در آسمان و زمین و آنچه بین آن دو است و در تاریخ گذشتگان و نفس‌های خویش تفکر و تدبّر نمایند تا به عظمت صانع و خالقشان پی برده و در درگاه عبودیت او سر تسلیم فرود آورند تا به کمالات خویش نایل آیند. آیاتی که در آنها به تفکر دعوت شده است، بیان‌کننده این حقیقت است که قرآن کریم عقل را از ابزارهای مهم معرفت الهی و تفکر و تعقل را لازمه شناخت و پیمودن راه کمال می‌داند. تأکیدی که قرآن به پرورش نیروی عقل کرده است نشان می‌دهد که از نظر قرآن، یک انسان رشد یافته کسی است که اهل فکر و تشخیص باشد. از نظر قرآن، اگر کسی فکر و اندیشه خود را به طرز صحیح بکار گیرد و هدف او تنها درک حقیقت باشد، می‌تواند رستگاری را از گمراهی تشخیص دهد (محمدی، ۱۳۸۹). آیاتی مثل سوره انفال کسانی را که همچون کوران و کران از کنار آیات الهی می‌گذرند و در آنها تدبّر و تعقل نمی‌کنند، آنان را منع کرده و می‌فرماید: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ مانند کسانی مباشید که گفتند شنیدیم در حالی که نمی‌شنیدند.» (انفال/۲۲)

آموزش انجیرکاران

از آنجا که آب از مهم‌ترین نعمات الهی است و نقشی بسیار با اهمیت در جان بخشیدن به موجودات و زنده کردن خاک بی‌جان دارد، درک اهمیت آن و چگونگی مصرف آن، موضوعی مهم است که باید به

آن توجه نمود. چنانچه فردی، آب را یک نعمت بسیار مهم الهی بشناسد و خداوند را ناظر بر همه امور جهان بداند و به این نکته توجه کند که باید در مصرف نعمات الهی از دستورات خداوند پیروی نماید، می‌تواند راه صحیح را تشخیص داده و با مصرف درست این هدیه الهی، شکر نعمت را به جا آورد. خداوند متعال، رهنمودهای بسیاری در این زمینه دارد و در میان آیات نورانی قرآن، به آب و اهمیت و نقش آن در زندگی و حیات موجودات اشارات زیادی شده است. (رک: نور/۳۵، سبأ/۲، بقره/۲۷۵، معارج/۱۰، محمد/۱۵، بقره/۱۶۸، انفال/۲۴، بقره/۷، یس/۸-۹، نور/۳۹، حج/۱۱، هود/۵، اعراف/۱۲۰-۱۲۲، نوح/۷، قمر/۲۰). با عنایت به این نکات، در ابتدا با بررسی آیات قرآن، به جمع‌آوری تعدادی از آنها در موضوعاتی از قبیل نعمات الهی، نظارت خداوند بر تمامی امور، مقایسه ایمان و کفر و نتایج آن در زندگی و عاقبت انسان، پرهیز از پیروی از شیطان، رابطه فرد با اعمالش و نزدیکی خداوند به انسان پرداخته شد.

آنگاه با تعمق بیشتر در هریک از آیات، موضوعاتی که می‌توان از هریک استنباط نمود، استخراج گردید. با توجه به این که هریک از آیات با برخی از موضوعات، ارتباط بیشتری دارند، نکاتی در زمینه آب، اهمیت آن و چگونگی مصرف آن از دیگر منابع نیز در کنار آیه‌ای که بهتر آن موضوع را ترسیم می‌نمود، قرار گرفت. در این تعمق سه معیار مورد نظر بوده است:

موضوع کلی این آیات چیست؟

به کدام مشکل انجیر کاران مرتبط می‌شوند؟

چه کارکردی در آموزش انجیر کاران دارند؟

سپس هریک از فنون تصویرآفرینی و بلاغت که در قرآن به کار رفته و می‌تواند در ترسیم هریک از این موضوعات، کمک‌رسان باشد و نیز چگونگی تصویرگری هریک از مصادیق با این موضوعات، مورد بررسی قرار گرفت که در جدول ۱ به طور خلاصه آمده است. این جدول، عنوان زیر را در بر می‌گیرد:

مهم‌ترین آیه‌ای که ارتباط بیشتری با موضوع و اهداف تحقیق داشته و چگونگی ترسیم صحنه‌های مورد نظر را بتوان از آن استخراج کرد.

موضوعات و مشکلاتی که در رابطه با موضوع و اهداف تحقیق، از آیات مذکور استخراج شده است

نکاتی که از تحقیقات مختلف در زمینه مشکلات باغداران در مصرف آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت استخراج شده است (مصادیق مشکلات)

* شیوه‌های تصویرگری قابل استفاده به منظور ترسیم مشکلات

* چگونگی مصادیق تصویرگری

* نتایج مورد انتظار از کاربرد آنها در تحقیق.

جدول ۱: مشکلات کشاورزان و مصادیق آنها در زمینه مصرف آب و روش‌های ذخیره رطوبت، مصادیق تصویرگری و نتایج مورد انتظار از کاربرد آنها

آیات قرآن	مشکلات	مصادیق مشکلات		شیوه تصویرگری		مصادیق تصویرگری	نتایج مورد انتظار
		فن تصویر آفرینی	فن بلاغت	فن تصویر آفرینی	فن بلاغت		
۱-۱. یکی از آثار شوم کفر و لجابت در برابر حق، آن است که حس تشخیص را از آدمی سلب می‌کند و در پیچه دل انسان را بر هدایت و موعظه‌پذیری مسدود می‌نماید. قرآن در به تصویر کشیدن حالات چنین انسان‌هایی، «دل‌هایشان را چون ظرفی لاک و مهر شده دانسته که نه محتوای فاسد آن بیرون می‌آید و نه محتوای صحیح و جان‌پروری وارد آن می‌شود».	۱-۲. ابر سیاه وحشت بر دل‌ها مستولی شده که همه در فکر خویشتند و احدی به دیگری توجهی ندارد؛ «هیچ دوست گرم و صمیمی سراغ دوستش را نمی‌گیرد».	<p>* نا آگاهی و بی‌اطلاعی از:</p> <ul style="list-style-type: none"> - اهمیت بهینه‌سازی مصرف آب آبیاری - مصرف صحیح و بهینه آب - اهمیت روش‌های ذخیره رطوبت - روش‌های جدید و مفید مصرف آب، یا عملکرد بالاتر نظیر ممانعت از تابش انرژی بر سطح آب‌ها، پوشش‌دار کردن مسیرهای عبور جریان آب - ضرورت ارتباط مستمر و هماهنگ در زمینه توسعه کشاورزی و به‌خصوص مصرف آب، بین دو بخش دولتی و غیر دولتی که همان کشاورزان و متخصصان این بخش هستند - تلقی آب به عنوان کالایی بهادار توسط کشاورزان - وجود مؤسساتی نظیر مؤسسه دیم ایران * دسترسی نداشتن به منابع اطلاعاتی و استفاده از آنها پیرامون: - شیوه‌های ذخیره آب - راهکارهای مدیریت خشکسالی - کارگاه‌های مربوط به خشکسالی - دستورالعمل‌هایی که می‌توان برای ذخیره آب در نظر گرفت - برنامه‌های آموزشی فرهنگ استفاده از منابع آب <p>* برای احساس مسئولیت در مورد:</p> <ul style="list-style-type: none"> - بها دادن به ارزش اقتصادی آب - حفاظت از منابع آب در برابر آلودگی‌ها - توجه به «صلاح‌الگوی مصرف آب» به عنوان یک معروف اجتماعی - توجه به این که اسراف در مصرف آب شرعا جایز نیست - رشد و توسعه شرکت‌های تعاونی تولید روستایی به عنوان یکی از تشکل‌های مفید برای تولید و بهره‌برداری از منابع آب و خاک 	<p>تشبیه</p> <p>استعاره</p> <p>کنایه</p> <p>تمثیل</p>	<p>تشبیه</p> <p>تخیل</p> <p>تشخیص</p> <p>تجسیم</p>	<p>* افرادی که از این روش‌ها استفاده نمی‌کنند، دور گردن آنها زنجیری است و مخاطبان نسبت به موضوع بهره‌برداری صحیح از نعمات الهی و در راستای شناخت اهمیت آب و روش‌های ذخیره رطوبت</p> <p>* تغییر نگرش شناختی و رفتاری مخاطبان نسبت به موضوع بهره‌برداری صحیح از نعمات الهی و در راستای شناخت اهمیت آب و روش‌های ذخیره رطوبت</p> <p>* افرادی که از آب درست استفاده می‌کنند به صورتی معرفی شوند که قلب آنها مملو از یاد خداست و آنها که توجه نمی‌کنند، بی‌اعتنا به خداوند</p>		

نتایج مورد انتظار	مصادیق تصویرگری	شیوه تصویرگری		مصادیق مشکلات	مشکلات	آیات قرآن
		فن تصویر آفرینی	فن بلاغت			
تغییر نگرش شناختی و رفتاری مخاطبان نسبت به آب و استفاده صحیح از آن و نیز روش‌های ذخیره رطوبت، آگاهی از نتایج این کار و ایجاد اندیشه‌های صحیح در آنان	صحنه پر شکوفه برای افرادی که از آب و روش‌های مورد نظر استفاده می‌کنند و افرادی که این کار را نمی‌کنند، در جایی شبیه به کویر افرادی که از آب به درستی استفاده می‌کنند و روش‌های ذخیره رطوبت را به کار می‌برند، به صورت نورانی و آنها که استفاده نمی‌کنند، با صورت‌های تیره و در لبه پرتگاهی ترسیم شوند	تشبیه استعاره کنایه تمثیل	تخییل تشخیص تجسیم	* بکار نرفتن روش‌ها و راهکارهای جدید مصرف و ذخیره آب مانند کنترل نشت آب به کمک پوشش انهار و استفاده از لوله استفاده از تجهیزات جلوگیری از تبخیر توجه به این موضوع که هر چند سال یک بار از آبیاری تکمیلی در باغ‌های دیم برای مقابله با کاهش میزان بارندگی استفاده شود. * بی تفاوتی نسبت به آب و بی توجهی به ارزش آن بی تفاوتی ناشی از اندیشه‌های ناسنجیده و ساده انگارانه درباره آب حذف نکردن علف‌های هرز مزارع و یا اطراف جوی‌ها برای کاهش تلفات آب بازسازی نکردن جوی‌های آب استفاده مناسب نکردن از آب‌های راكد نظیر برکه‌های موسمی برای آبیاری مزارع	۱-۲. کسانی که کافر شدند، اعمالشان همچون سرابی است در یک کویر، که انسان تشنه آن را از دور، آب می‌پندارد اما هنگامی که به سراغ آن می‌آید، چیزی نمی‌یابد و خدا را نزد آن می‌یابد و حساب او را صاف می‌کند و خداوند سریع الحساب است. ۲-۲. تصاویری از قوم عاد در پنجه قهر الهی: قوم عاد از نظر قدرت جسمی و ثروت سرشاری که از طریق کشاورزی و دامداری کسب می‌کردند، ملتی نیرومند بودند اما خردهایی خرد داشتند. غرور آنها، گوش شنوا و چشم بینا را از آنها گرفته بود و سخنان پیامبرشان بر آنها کارگر نبود. با افزایش گناه آنها، عذاب الهی بر آنها نازل شد. قرآن، تصاویری از صحنه‌های عذاب آنها را این گونه توصیف می‌کند: در هنگام ورزش طوفان، «آنها را همچون تنه‌های نخل ریشه کن شده، از جا بر می‌کند» می‌بینیم که به هر سو پرتاب می‌کند	
تغییر نگرش شناختی و رفتاری مخاطبان نسبت به اهمیت آب و روش‌های ذخیره رطوبت و اهمیت قائل شدن برای آب	یک سری تابلوهایی برای معرفی افرادی که از آب به درستی استفاده کرده‌اند و آنها که این کار را نکرده‌اند، برای معرفی آنها، نمایش داده می‌شود	تشبیه استعاره کنایه	تخییل تشخیص تجسیم	* رفتارهای ناصحیح - آلوده کردن آب‌ها بوسیله سموم دفع آفات گیاهی و یا کودهای شیمیایی * توجه نداشتن به ویژگی‌های مزه‌عه و باغ به منظور کاهش مصرف آب نظیر - توجه به نحوه کاشت نهال و تراکم کاشت - استفاده از نظام‌های آبیاری نظیر تحت فشار * حرص و طمع - در استفاده از آب قنات یا رودخانه، به هر میزان - در بهره‌برداری از آب‌های زیر زمینی * نگهداری از آب - با قرار ندادن محافظ بر سر چاه - با حصارکشی نکردن در اطراف برکه‌ها و آب انبارها برای جلوگیری از ورود حیوانات و آلوده شدن آب - با ملزم نبودن به کاهش وابستگی به آب‌های زیرزمینی و اجرای اقدامات حفاظتی	۳. سر در لاک فرو بردن: قرآن در اشاره به یکی از کارهای احمقانه دشمنان اسلام و پیامبر(ص)، برای رویارو نشدن با آن حضرت، این صحنه را چنین توصیف می‌کند: «آگاه باشید، آنها سرها را به هم نزدیک ساخته و سینه‌ها را در کنار هم قرار می‌دهند تا خود را از او پنهان سازند. آگاه باشید، آن‌گاه که آنها لباس‌هایشان را به خود می‌پیچند و خویش را در آن پنهان می‌کنند، خداوند می‌داند آن‌چه را پنهان می‌کنند و آن‌چه را آشکار می‌سازند، چرا که او از اسرار درون سینه‌ها آگاه است.»	

سه قصه به شیوه ی قرآن پیرامون مشکلات انجیرستان‌ها و آموزش انجیرکاران تهیه گردید و توسط قصه‌گو به صورت پرده‌خوانی ارائه گردید(رک: ابراهیمی، ۱۳۹۰، ۸۵-۷۱).

جامعه آماری

این پژوهش، تمامی انجیرکاران شهرستان استهبان بودند که براساس آخرین اطلاعات موجود در تعاونی باغداران این شهرستان، در سال ۱۳۸۹، ۴۰۰۰ بهره‌بردار بوده است. چون نمونه انتخاب شده می‌باید برای شرکت در دو کلاس آموزشی گروه‌بندی شده و تعداد شرکت کنندگان در هر یک حداکثر ۲۵ نفر باشد، از فهرست اسامی انجیرکاران اعضای تعاونی تعداد ۵۰ نفر، به‌طور تصادفی به عنوان نمونه انتخاب شدند.

متغیرهای تحقیق

متغیرهای مستقل عبارتند از: سن، میزان تحصیلات، سابقه باغداری، مساحت باغ، عملکرد باغ در سال زراعی قبل، میزان درآمد از شغل باغداری و غیر باغداری، بیمه بودن باغ، میزان خسارت به محصول به دلیل خشکسالی در چند سال اخیر، و نوع مالکیت باغ. متغیر وابسته این تحقیق به شرح زیر است:

- * عاقبت اندیشی بهره‌برداران نسبت به اهمیت آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت
- * حسن ظن بهره‌برداران نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت
- * عاقلانه رفتار کردن بهره‌برداران نسبت به اهمیت آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

ابزار تحقیق

پرسشنامه تحقیق شامل سوالات بسته(متغیر وابسته) با گزینه‌های با طیف لیکرت و شامل هیچ(۰)، کم(۱)، متوسط(۲)، زیاد(۳) بود. با سوالات باز، ویژگی‌های فردی پرسش شوندگان(متغیرهای مستقل)، طرح گردید. برای سنجش آن، از نظرات متخصصان استفاده شد و پایایی آن با یک مطالعه راهنما و بررسی ضریب آلفای کورنباخ برابر با ۰/۸۵ انجام گرفت که نشان از درجه اعتماد بالا به آن است.

روش تحقیق

با توجه به اهداف و ماهیت پژوهش و امکانات اجرایی، روش آزمایشی(نیمه تجربی) با «طرح یک گروه کنترل با پس آزمون» انتخاب گردید. طرح مزبور دارای یک «گروه تجربی» و یک «گروه شاهد» بود که گروه تجربی، تحت تاثیر آموزش مطالب فنی همراه با تصویر آفرینی قرار گرفت، اما گروه شاهد، فقط با ارائه مطالب فنی، آموزش دیدند. در پایان آموزش، از هر دو گروه پس-آزمون با پرسشنامه به عمل آمد(نگاره ۱).

نگاره ۱: طرح یک گروه کنترل با پس آزمون (فرشادگهر و شهیدی، ۱۳۸۱: ۷۵)

		تصادفی گروه‌ها متغیر مستقل پس آزمون			
		R	O	E+Xi	T
E	T			C	R

R: تصادفی بودن گروه‌ها، O: گروه آزمودنی، C: گروه کنترل، E: آموزش، Xi: پرده‌خوانی، T: پس آزمون

اهداف پژوهش

هدف کلی این پژوهش، بررسی نظری هنر تصویرآفرینی و تاثیر عملی آن بر انجیرکاران شهرستان استهبان فارس می باشد. در این راستا، اهداف ویژه زیر تدوین گردید:

- * بررسی کارکرد تصویرآفرینی قرآنی بر کسب عاقبت اندیشی انجیرکاران نسبت به اهمیت آب،
- * بررسی کارکرد تصویرآفرینی قرآنی بر ایجاد حسن ظن در انجیرکاران نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی آب
- * بررسی کارکرد تصویرآفرینی قرآنی بر تمایل رفتار عاقلانه انجیرکاران نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۲: توزیع فراوانی متغیرهای مستقل در گروه‌های آزمودنی (n=۲۰) و شاهد (n=۲۸)

متغیرها	فراوانی درصد فراوانی درصد فراوانی معتبر بدون پاسخ				
موقعیت قطعات انجیرستان	نزدیک به هم	۵ ۶	۲۵ ۲۱	۳۱ ۳۲	۴
	دور از هم	۱۱ ۱۸	۵۵ ۶۴	۶۹ ۶۴	۹
اشتغال به باغداری به عنوان شغل	اول	۱۳ ۱۸	۶۵ ۶۴	۶۵ ۶۴	۰
	دوم	۷ ۱۰	۳۵ ۳۶	۳۵ ۳۶	۰
بیمه انجیرستان	بلی	۱۸ ۲۳	۹۰ ۸۲	۱۰۰ ۹۶	۲
	خیر	۰ ۱	۱۰ ۴	۰ ۴	۴
اطلاع از میزان بارندگی	بلی	۱۶ ۲۱	۸۰ ۷۵	۸۰ ۷۵	۰
	خیر	۴ ۷	۲۰ ۲۵	۲۰ ۲۵	۰
وضعیت توپوگرافی زمین انجیرستان	کوهپایه	۴ ۸	۲۰ ۲۹	۲۱ ۲۹	۰
	دشت	۳ ۱۱	۱۵ ۳۹	۱۶ ۳۹	۰
نوع خاک انجیرستان	هردو	۱۲ ۹	۶۰ ۳۲	۶۳ ۳۲	۰
	سبک سنگین	۳ ۹	۱۵ ۳۲	۱۵ ۱۴	۰
نوع خاک انجیرستان	هردو	۶ ۱۲	۳۰ ۴۳	۴۰ ۴۳	۰
	نمی‌دانم	۳ ۳	۱۵ ۱۱	۱۵ ۱۱	۰
نوع مالکیت انجیرستان	ملکی	۱۸ ۲۶	۹۰ ۹۳	۹۰ ۹۳	۰
	اجاره‌ای و ملکی	۱ ۱	۵ ۴	۵ ۴	۰
نوع مالکیت انجیرستان	سه‌م‌بری و ملکی	۱ ۱	۵ ۴	۵ ۴	۰

اعداد با قلم پرننگ، گروه آزمودنی و اعداد با قلم ساده، گروه شاهد است

آب

۲- یافته ها

۲-۱- توصیف متغییر های مستقل گروه های آزمودنی و شاهد

۲-۲- توصیف مشکلات گروه های آزمودنی و شاهد از منظر ویژگی های قرآنی

آمار توصیفی نگرش گروه آزمودنی و شاهد نسبت به اهمیت آب و روش های ذخیره سازی رطوبت از منظر نداشتن عاقبت اندیشی، ظن بد داشتن و عاقلانه رفتار نکردن در مصرف آب، در جداول ۳ الی ۵ آمده است.

۲-۳- توصیف عاقبت اندیشی گروه های آزمودنی و شاهد نسبت به آب و روش های ذخیره سازی رطوبت

آمار توصیفی میزان برخوردار شدن آنان از عاقبت اندیشی هر دو گروه آزمودنی و شاهد نسبت به آب و روش های ذخیره سازی رطوبت، پس از اجرای آموزش در جدول ۳ آمده است. برای این منظور از پاسخ به گویه های متغییری با عنوان عاقبت اندیشی محاسبه گردید.

از جمله تصمیم اندیشمندان، استفاده از شیوه های صحیح خاک ورزی و ذخیره بارش سالیانه در خاک است که به این ترتیب می توان میزان رطوبت ذخیره شده در خاک را افزایش داد تا گیاه با جذب آب و املاح مورد نیاز، به خوبی رشد کرده و محصول مرغوب تری تولید کند (صادق نژاد و اسلامی، ۱۳۸۵: ۱۰۴). همان گونه که از داده های جدول بر می آید، میزان عاقبت اندیشی نسبت به آب و روش های ذخیره سازی رطوبت، در بازه عددی ۰-۷۸، در میان افراد گروه آزمودنی، حداقل ۶۲ و حداکثر ۷۸ است؛ میانگین آن حدود ۷۰ می باشد که نشان می دهد در این گروه، عاقبت اندیشی نسبت به آب و روش های ذخیره سازی رطوبت، در سطح بالایی قرار دارد. گروه شاهد، از این نظر، دارای میانگین حدود ۵۸ است که نشان

جدول ۳: عاقبت اندیشی گروه های آزمودنی ($n=20$) و شاهد ($n=28$) نسبت به آب و روش های ذخیره سازی رطوبت

ردیف	گویه ها	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار
۱	مقادیر محاسبه شده عاقبت اندیشی نسبت به آب	۶۲	۷۸	۶۹/۹۵	۴/۸۶
۲	روش های ذخیره سازی رطوبت در دو گروه	۷	۷۷	۵۷/۸۲	۲/۶۵

اعداد با قلم پرننگ، گروه آزمودنی و اعداد با قلم ساده، گروه شاهد است. بازه عددی عاقبت اندیشی ۰-۷۸ می باشد.

می‌دهد این گروه، از نظر این ویژگی، گرچه کمی بیش از متوسط قرار دارد ولی علاقه‌چندانی به حفظ و بهره‌برداری صحیح از آب نداشته و به ضرورت صرفه‌جویی در مصرف آب، کمتر اهمیت می‌دهند (۱/۹۳).

۲-۴- توصیف حسن ظن گروه‌های آزمودنی و شاهد نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

جدول ۴، آمار توصیفی گویه‌های حسن ظن آزمودنی‌ها نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت را در بر می‌گیرد. آمار توصیفی مجموعه بازه عددی این گویه‌ها در هریک از گروه‌های آزمودنی و شاهد که از روی داده‌های مربوطه، محاسبه گردید و متغییری با عنوان حسن ظن نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت بدست آمده، نشان داده شده است. بررسی نتایج حسن ظن گروه‌های آزمودنی و شاهد، در جدول ۳ نشان می‌دهد که در بازه عددی ۰-۳۹، کمترین میزان حسن ظن نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت در میان افراد گروه آزمودنی، ۲۵ و بیشترین عدد، برابر با ۳۹ بوده است. در گروه شاهد، کمترین میزان امتیاز این ویژگی، ۶ و بیشترین، ۳۹ است. محاسبه میانگین نشان می‌دهد که گروه

جدول ۴: حسن ظن گروه‌های آزمودنی ($n=20$) و شاهد ($n=28$) نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

ردیف	گویه‌ها	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار
۱	مقادیر محاسبه شده حسن ظن نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت در دو گروه	۲۵	۳۹	۳۵/۲۵	۳/۱۶
۲		۶	۳۹	۲۹/۳۰	۷/۲۴

اعداد با قلم پرنرنگ، گروه آزمودنی و اعداد با قلم ساده، گروه شاهد است. بازه عددی حسن ظن ۰-۳۹ می‌باشد.

شاهد از این نظر، دارای میانگین ۲۹/۳۰ می‌باشد و بیانگر آن است که این گروه، از نظر دارا بودن ویژگی مورد نظر، در سطح بیش از حد متوسط قرار دارد.

۲-۵- توصیف رفتار عاقلانه گروه‌های آزمودنی و شاهد نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

در جدول ۵، آمار توصیفی گویه‌های رفتار عاقلانه بهره‌برداران گروه‌های آزمودنی و شاهد، نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت آمده است. سپس مجموعه بازه عددی این گویه‌ها در هریک از گروه‌های

جدول ۵: رفتار عاقلانه گروه‌های آزمودنی ($n=20$) و شاهد ($n=28$) نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

ردیف	گویه‌ها	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار
۱	مقادیر محاسبه شده رفتار عاقلانه نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت در دو گروه	۱۱	۱۵	۱۳/۸۵	۱/۳۱
۲		۰	۱۵	۱۱/۳۶	۴/۰۰

اعداد با قلم پرنرنگ، گروه آزمودنی و اعداد با قلم ساده، گروه شاهد است. بازه عددی رفتار عاقلانه ۰-۱۵ می‌باشد.

آزمودنی و شاهد، محاسبه گردید و متغیری با عنوان رفتار عاقلانه نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت محاسبه شد.

نتایج جدول ۵، نشان می‌دهد که گروه آزمودنی، در بازه ۰-۱۵، حداقل امتیاز ۱۱ و حداکثر ۱۵ را کسب کرده‌اند. محاسبه میانگین ۱۳/۸۵ امتیازات آنان نشان می‌دهد که این گروه، از رفتار عاقلانه نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، در سطح بالایی قرار دارد. ولی گروه شاهد، از ویژگی رفتار عاقلانه نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، حداقل امتیاز ۰ و حداکثر ۱۵ با میانگین ۱۱/۳۶ را کسب کرده‌اند. که نشان می‌دهد گروه شاهد، از این نظر از حد متوسط بالاتر است.

۳- مقایسه ویژگی‌های قرآنی دو گروه آزمودنی و شاهد

نتیجه مقایسه عاقبت‌اندیشی نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، حسن ظن نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت و رفتار عاقلانه نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت بین گروه‌های آزمودنی و شاهد، با آزمون t مستقل انجام شد و نتایج در جداول ۶ تا ۸ آمده است.

۳-۱- مقایسه میانگین عاقبت‌اندیشی دو گروه آزمودنی و شاهد نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

نتایج جدول ۶ این فرضیه صفر که میانگین عاقبت‌اندیشی نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، دو گروه آزمودنی و شاهد، تفاوت معنی‌داری ندارند را رد کرده و گروه آزمودنی که مطالب فنی را با هنر

جدول ۶: مقایسه میانگین عاقبت‌اندیشی دو گروه آزمودنی (۲۰=ن) و شاهد (۲۸=ن) نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

گروه‌ها	میانگین	انحراف معیار	Sig . T-value
آزمودنی	۶۹/۹۵	۴/۸۶	۰/۰۰۱ ۴/۶۲
شاهد	۵۷/۸۲	۱۲/۶۵	

بازه عددی عاقبت‌اندیشی (۰-۷۸)

تصویرگری قرآنی آموزش دیده‌اند، از عاقبت‌اندیشی نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، در سطح بالاتری قرار دارد.

۳-۲- مقایسه میانگین حسن ظن دو گروه آزمودنی و شاهد نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

در جدول ۷، این فرضیه صفر آزمون شد که میانگین ویژگی حسن ظن نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت گروه آزمودنی و شاهد، تفاوت معنی‌دار نیست. ولی نتایج این جدول، فرضیه مذکور را رد کرده

جدول ۷: مقایسه میانگین حسن ظن دو گروه آزمودنی ($n=20$) و شاهد ($n=28$) نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

گروه‌ها	میانگین	انحراف معیار	Sig.	T-value
آزمودنی	۳۵/۲۵	۳/۱۶	۰/۰۰۱	۴/۶۲
شاهد	۲۹/۳۰	۷/۲۵		

بازه عددی حسن ظن (۰-۳۹)

و نشان می‌دهد که میانگین گروه آزمودنی و شاهد، تفاوت معنی‌داری دارند و گروه آزمودنی، نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، حسن ظن بیشتری دارند.

۳-۳- مقایسه میانگین رفتار عاقلانه گروه آزمودنی و شاهد نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

جدول ۸ این فرضیه صفر را می‌آزماید که میانگین رفتار عاقلانه نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت دو گروه آزمودنی و شاهد، تفاوت معنی‌داری ندارند. اما نتایج این جدول، این فرضیه را رد کرده

جدول ۸: مقایسه میانگین رفتار عاقلانه گروه آزمودنی ($n=20$) و شاهد ($n=28$) نسبت به آب و روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت

گروه‌ها	میانگین	انحراف معیار	Sig.	T-value
آزمودنی	۱۳/۸۵	۱/۳۱	۰/۰۱	۲/۶۸
شاهد	۱۱/۳۶	۳/۹۹		

بازه عددی رفتار عاقلانه (۰-۱۵)

و نشان می‌دهد میانگین این دو گروه، تفاوت معنی‌داری دارند و در گروه آزمودنی در سطح بالاتری قرار دارد.

۴- بررسی همبستگی نگرش‌ها و ویژگی‌های سه‌گانه قرآنی در گروه آزمودنی

همبستگی، جزء آمارهای توصیفی است و تکنیکی آماری است که به بررسی رابطه دو متغیر می‌پردازد به گونه‌ای که براساس آن، شناخت و آگاهی از رابطه در توزیع‌های دو متغیره، سبب شناخت بهتر متغیرها و رابطه بین آنها می‌شود. ضریب همبستگی پیرسون، از روش‌های پر کاربرد جهت تعیین میزان رابطه بین دو متغیر فاصله‌ای یا نسبی محسوب گردیده، شدت و جهت همبستگی را نشان می‌دهد و با علامت r نمایش داده می‌شود (کلاتری، ۱۳۸۷: ۱۸۷). مقدار ضریب همبستگی، بین ۱- تا صفر و از صفر تا ۱+ تغییر می‌کند. هرچه این ضریب به عدد یک نزدیک‌تر باشد، همبستگی قوی‌تر است. علامت مثبت

و منفی، جهت و فاصله ضریب همبستگی تا صفر، میزان آن را تعیین می‌کند. در این تحقیق، چون متغیرهای مورد بررسی از نوع نسبی هستند، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. این بخش از مطالعه، به بررسی رابطه نگرش‌ها و ویژگی‌های مورد مطالعه، در گروه‌های مورد مطالعه اختصاص دارد. در جدول زیر، این فرضیه صفر آزموده شده که بین خصوصیات فردی، نگرش‌ها و ویژگی‌های سه‌گانه در گروه آزمودنی، رابطه معنی‌داری وجود ندارد. ولی نتایج بدست آمده از جدول، فرضیه مذکور را رد کرده و نشان می‌دهد که بین:

الف) نگرش شناختی نسبت به اهمیت آب و سن گروه آزمودنی، در سطح $0/01$ ، رابطه‌ای مستقیم و قابل ملاحظه و با سطح تحصیل، در سطح $0/05$ ، رابطه معکوس و قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. به این معنا که با افزایش سطح تحصیل، نگرش شناختی نسبت به اهمیت آب کاهش می‌یابد و برعکس. بعلاوه،

جدول ۹: بررسی همبستگی نگرش‌ها، ویژگی‌های سه‌گانه قرآنی و خصوصیات فردی در گروه آزمودنی (n=20)

متغیرها	میزان همبستگی و شدت رابطه	r	سطح تحویل	سلیقه	مسلحت	نگرش شناختی نسبت به اهمیت آب	نگرش شناختی نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت	نگرش رفتاری نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت
نگرش شناختی نسبت به اهمیت آب	R	۰/۵۶	-۰/۵۳	۰/۶۰	-	-	-	-
	Sig	۰/۰۱**	۰/۰۳*	۰/۰۰۱**	-	-	-	-
	شدت رابطه	قابل	قابل	قابل	-	-	-	-
نگرش رفتاری نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت	R	-	-۰/۵۱	-	۰/۴۹	-	-	-
	Sig	-	۰/۰۳*	-	۰/۰۳*	-	-	-
	شدت رابطه	-	ملاحظه	ملاحظه	ملاحظه	-	-	-

نگرش شناختی نسبت به اهمیت آب با سابقه انجیر کاری گروه آزمودنی، رابطه قابل ملاحظه و مستقیم در سطح ۰/۰۱ دارد.

ب) نگرش رفتاری گروه آزمودنی نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت با سطح تحویل این گروه، در سطح ۰/۰۵ رابطه قابل ملاحظه و معکوس دارد ولی شدت رابطه نگرش رفتاری این گروه نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت با مساحت انجیرستان، متوسط بوده و در سطح ۰/۰۵ معنادار و مستقیم است.

ج) عاقبت‌اندیشی گروه آزمودنی، نیز با سطح تحویل آنها، در سطح ۰/۰۵ رابطه قابل ملاحظه و معکوس دارد. ولی رابطه عاقبت‌اندیشی با هریک از نگرش‌های شناختی نسبت به اهمیت آب و شناختی نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، خیلی قوی، مستقیم و در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

د) رابطه حسن ظن گروه آزمودنی با سطح تحویل در سطح ۰/۰۱ معنادار، قابل ملاحظه و معکوس ولی با مساحت انجیرستان، قابل ملاحظه و مستقیم است که در سطح ۰/۰۱ معنادار می‌باشد. بین حسن ظن با نگرش رفتاری نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، در سطح ۰/۰۱ رابطه خیلی قوی، مستقیم و معناداری وجود دارد.

1. Pearson correlation coefficient

۲. مقادیر عددی شدت رابطه عبارتند از: $0.7 \leq r$: خیلی قوی؛ $0.5 - 0.69$: قابل ملاحظه؛ $0.3 - 0.49$: متوسط؛ $0.1 - 0.29$: کم؛ $0.09 - 0.1$: قابل اغماض (کرمی، ۱۳۸۵).

ه) ویژگی رفتار عاقلانه با سابقه انجیر کاری و نگرش رفتاری نسبت به روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت، رابطه متوسط و مستقیم دارد که در سطح ۰/۰۵، معنادار است.

۵- نتیجه

امروزه، جهان بر لبه پرتگاه بحران زیست محیطی قرار دارد زیرا محیط زیست از سوی انسان تهدید می‌شود. واقعیت این است که ریشه اصلی بحران‌های زیست محیطی در زمان معاصر را باید در نگاه و تفسیر انسان از محیط طبیعی دانست. به بیان دیگر، مشکل اصلی در معرفت‌شناسی و جهان‌بینی آدمی است (شاهولی و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۱ و ۳۲). محققان بر این باورند که تنها اتکاء به توصیه‌های فنی و فناوری‌ها، چاره‌ساز نیست بلکه نیازمند رویکردی نوین برای تغییر فکر و رفتار انسان نسبت به محیط است زیرا با تغییر این دو است که مسئولیت وی نسبت به محیط تغییر خواهد کرد (شاهولی و شاه‌مراد، ۱۳۹۰: ۷۰). اهمیت این موضوع تا حدی است که سمت و سوی علوم زیست محیطی، از علوم محیطی و فیزیکی به سمت علوم رفتاری در حال تغییر است (محقق داماد، ۱۳۸۷). زیرا ارتباط انسان با محیط، تحت تأثیر نظرات، عقاید، ارزش‌ها، افکار و رفتار اوست؛ لذا، هرگونه تغییر در محیط می‌باید از انسان آغاز شود زیرا این انسان‌ها هستند که سرانجام توصیه‌ها را بنا بر چگونگی خصوصیات روانی خود تفسیر و تعبیر نموده و ممکن است آنها را به کار برند و یا رد نمایند (شاهولی، ۱۳۷۵: ۶۸۸). به همین دلیل، اهمیت مباحث اخلاق زیست محیطی در آموزش‌ها را بهتر می‌توان درک کرد زیرا، مفاهیم اخلاق زیست محیطی نیز، بر مبانی ارزشی استوارند. اگر نگرش، نوعی جهت‌گیری مثبت یا منفی در برابر یک شیء، شخص و یا رفتاری خاص تلقی گردد، آنگاه اهمیت تأثیر ارزش‌های فرد و از جمله، ارزش‌های اخلاقی در این جهت‌گیری بیشتر روشن می‌شود. به این ترتیب، ارزش‌های اخلاقی می‌توانند با شکل‌دهی نگرش، بر رفتارهای حفاظتی و زیست محیطی فرد، تأثیر بگذارند (عابدی‌سروستانی و شاهولی، ۱۳۸۸: ۱۲۵). زیرا بُعد روحانی وجود انسان، او را از سایر مخلوقات جهان هستی متمایز و برتر می‌سازد و با این دید که انسان خلیفه الله و اشرف مخلوقات جهان هستی است، تقوی پیشگی او، مانع از اعمال افعال غیرانسانی و تنش‌های ناشایست بر زیست‌بوم و بر خلاف خواست خدا می‌شود و دلیل صحت معارف عقلی خویش و طریقه تحقق آنها را در هماهنگی با شریعت و متون الهی جستجو خواهد نمود (شاهولی، ۱۳۸۹: ۲۰-۲۳).

از سوی دیگر، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که افزایش سطح تحصیل، به کاهش تأثیرپذیری افراد منجر شده است. بنابراین بایستی به دنبال شیوه‌های تصویرگری متناسب با قشر تحصیلکرده بود تا بتوان تغییرات مورد نظر را در آنها نیز ایجاد نمود. برای این منظور می‌توان همزمان «دانش علمی/تحلیلی»، «دانش ماوراءطبیعه» و «دانش اخلاق/دین» را در آنها بهبود بخشید. این تنوع دانش، نبض پایداری است. برای آن که تحصیلات کردگان بتوانند از این نوع دانش بهره گیرند، باید در مراکز آموزشی با آنها آشنا شده و آنها را بیاموزند؛ زیرا پیش‌بینی آموزش زیست محیطی ایران ۱۴۰۴، آن است که باید این نوع تنوع دانش مد نظر قرار گیرد (شاهولی و شاه‌مراد، ۱۳۹۰: ۷۰).

با توجه به نتایج، شیوه هنر تصویرآفرینی قرآن (تجسیم، تشخیص و تخییل) توانسته است بین آموزش‌گر و روستاییان ارتباط مناسب ایجاد نماید تا نسبت به اهمیت آب و روش‌های ذخیره آن، اثرگذار باشد. یعنی ویژگی‌های مورد پژوهش را در آنان ارتقاء دهد و اثربخشی آموزش را بهبود بخشد. بنابراین آموزش‌های

کشاورزی باید با کمک تصویرآفرینی به شیوه قرآنی و متناسب با مخاطب متحول شوند تا در راستای حل مشکلات جامعه روستایی نظیر معضل کمبود در روستائیان تغییرات مطلوب را ایجاد نماید.

منابع

قرآن کریم

آقامحمد رضا، مریم (۱۳۸۷)؛ آشنایی با بدبینی، قابل دسترس در <http://www.tebyan.net> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۹/۹/۸.

آمدی، عبدالواحد بن محمد تمیمی (۱۳۶۶)؛ غررالحکم و دررالکلم، شرح جمال‌الدین محمد خوانساری، با مقدمه و تصحیح و تعلیق میرجلال‌الدین حسینی ارموی (محدث)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

ابراهیمی، فهیمه (۱۳۹۰)؛ بررسی کارکرد هنر تصویرگری قرآنی در ترویج روش‌های ذخیره‌سازی رطوبت خاک، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز.

اسماعیل پور، ابوالقاسم (۱۳۷۷)؛ اسطوره، بیان نمادین، تهران، انتشارات سروش

اصغرپور، محبوبه (۱۳۸۴)؛ جلوه‌های تصویرگری در قرآن کریم، مجله گلستان قرآن، ۲۰۸، ۳۷-۳۴

بذرافشان، محسن (۱۳۸۸)؛ قلب انجیر جهان نیازمند امداد جهانی، قابل دسترس در <http://www.ebtekarnews.com> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۹/۸/۱۵.

پلووسکی، آن (۱۳۶۹)؛ دنیای قصه‌گوئی، ترجمه: محمدابراهیم اقلیدی، تهران، انتشارات سروش.

تولستوی، لئو (۱۳۵۰)؛ هنر چیست؟، ترجمه: کاوه دهگان، تهران، انتشارات امیرکبیر.

جعفری، محمدمهدی (۱۳۸۱)؛ تصویرآفرینی در نهج‌البلاغه، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۲، ۶۴-۷۳

جوآنفرکر، علی اکبر (۱۳۹۰)؛ سوءظن، قابل دسترس در <http://www.didgahnews.com> تاریخ دسترسی: ۱۳۹۰/۵/۲۹.

حاجی‌امیری، مصطفی (۱۳۹۰)؛ اهمیت عاقبت‌اندیشی در اسلام، قابل دسترس در <http://hajamiri.persian-blog.ir> تاریخ دسترسی: ۱۳۹۰/۵/۲۹.

حجازی، یوسف (۱۳۸۵)؛ چهار بنیان آموزش کشاورزی و منابع طبیعی، تهران، انتشارات پونه.

حسین‌چاری، مسعود و خیر، محمد (۱۳۸۱)؛ اطلاعات کلامی: سنگ اول بنای آموزش، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۲، ۴۰-۵۵

حیدری، فرید (۱۳۸۹)؛ تصویر چیست؟، قابل دسترس در <http://magicmedia.mihanblog.com> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۹/۱۰/۳.

خاتون‌آبادی، احمد (۱۳۷۶)؛ تئاتر مشارکتی: رسانه‌های با کارکرد تعاملی در فرآیند توسعه منابع انسانی، فصلنامه روستا و توسعه، ۳ و ۲، ۳۶-۷.

- دانشوری، ابراهیم (۱۳۸۲)؛ بهره‌گیری از هنر برای توسعه کشاورزی، مهم‌ترین هدف جشنواره روستاست، قابل دسترس در <http://www.FARSNEWS.ir> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۸/۹/۱۵.
- الراغب، عبدالسلام احمد (۱۳۸۷)، کارکرد تصویر هنری در قرآن کریم، ترجمه: سید حسین سیدی، تهران، نشر سخن پاییز.
- رخشانی، محمدرضا (۱۳۸۸)؛ سوءظن، قابل دسترس در <http://www.torkeman.mihanblog.com> تاریخ دسترسی: ۸۹/۸/۲۱.
- رستگار فسائی، منصور (۱۳۶۹)؛ تصویرآفرینی در شاهنامه فردوسی، شیراز، انتشارات مرکز نشر دانشگاه شیراز.
- شاه ولی، منصور (۱۳۹۰)؛ تبیین هدفمندسازی یارانه‌های انرژی در بخش کشاورزی، مجموعه مقالات همایش ملی جهاد اقتصادی و هدفمندسازی یارانه‌ها، قم، ۱۴۴-۱۳۷.
- شاهولی، منصور (۱۳۷۵)؛ آیا کشاورزی پایدار ریشه در توصیه‌های فنی و یا مذهب و فلسفه دارد؟، مجموعه مقالات اولین سمینار اقتصاد کشاورزی ایران، فروردین ۱۳۷۸. دانشکده کشاورزی زابل، ۶۹۲-۶۷۶.
- شاهولی، منصور و شاه‌مراد، لیلیا (۱۳۹۰)؛ تبیین رویکرد متعالیه برای آموزش زیست محیطی ایران ۱۴۰۴، همایش ملی آموزش در ایران ۱۴۰۴، ۱۳۹۰، تهران.
- شاهولی، منصور و مشفق، ژیللا (۱۳۸۴)؛ بررسی نقش کاریکاتور در تغییر نگرش کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی شیراز نسبت به کشاورزی پایدار، مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه صنعتی اصفهان، ۱، ۴۰-۲۵.
- شاهولی، منصور و مشفق، ژیللا (۱۳۸۵)؛ بررسی کارکرد اطلاع‌رسانی کاریکاتور، با توجه به ویژگی‌های شخصی، سواد بصری و دانش عمومی کاریکاتور. مجله کیهان کاریکاتور، ۱۷۶ و ۱۷۵، ۹-۴.
- شاهولی، منصور، کشاورز، مرضیه و شریف‌زاده، مریم (۱۳۸۶)؛ پارادایم اخلاقی - فلسفی متعالی در پژوهش‌های بحران‌های زیست‌محیطی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۳، ۴۴-۳۱.
- شهسواری، محمدحسن (۱۳۸۴)؛ از شیطان آموخت و سوزاند، قابل دسترس در <http://www.persian-lan-guage.org> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۸/۴/۱۵.
- صادق‌نژاد، حمیدرضا و اسلامی، کمال (۱۳۸۵)؛ مقایسه عملکرد گندم با تغییر کارکرد خاک‌ورزی، فصلنامه علوم کشاورزی، ۱، ۱۱۲-۱۰۳.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۲)؛ تفسیرالمیزان، سیدمحمدباقر موسوی‌همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- عابدی سروستانی، احمد و شاهولی، منصور (۱۳۸۸)؛ نقش ترویج کشاورزی در ارتقاء اخلاق زیست‌محیطی کشاورزان، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱ و ۲، ۱۳۰-۱۲۰.

- عباسی، فرج‌الله (۱۳۸۸)؛ قطب‌انجیر جهان، ناکام در مصاف با خشکسالی، قابل دسترس در <http://www.haftbit.com> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۹/۵/۱۵.
- فرشادگهر، ناصر و شهیدی، محمدحسن (۱۳۸۱)؛ کارکرد تحقیق و مآخذشناسی در علوم اجتماعی. دانشگاه تهران، انتشارات دانشکده امور اقتصادی.
- فیشر، ارنست (۱۳۴۹)؛ ضرورت هنر در روند تکامل اجتماعی. ترجمه: فیروز شیروانلو. تهران، انتشارات توس.
- کانون هنر دانشگاه پیام نور مرکز تاجکستان، (۱۳۸۹)؛ تاثیر هنر در زندگی، قابل دسترس در <http://artpnu.blogfa.com> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۹/۱۰/۲۰.
- کریمی، عزت‌اله (۱۳۸۵)؛ جزوه درسی برنامه نویسی کامپیوتر (SPSS)، بخش ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۷) پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی. تهران، فرهنگ صبا مالسیس. لوئیس (۱۳۶۷) جهان روستا (آموزش و توسعه). ترجمه: اسدالله زمانی پور. مجتمع آموزش عالی بیرجند.
- محقق داماد، مصطفی (۱۳۸۸)؛ تخریب محیط زیست نشانه بی‌دینی است. قابل دسترس در <http://dananews.ir> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۸/۱۲/۱.
- محمدقاسمی، حمید (۱۳۸۷) جلوه‌هایی از هنر تصویرآفرینی در قرآن. تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- محمدی، صابر (۱۳۸۹)؛ قرآن و مساله تفکر. قابل دسترس در <http://islamicbelieve.blogfa.com> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۹/۶/۸.
- مومنی، محتشم (۱۳۸۳)؛ درخت در قرآن. فصلنامه فرهنگ جهاد، ۳، ۱۴۲-۱۱۲.
- میرخلیلی، جواد (۱۳۸۶)؛ قدرت هنر، قابل دسترس در <http://www.mirkhalili.ir> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۸/۲/۱۶.
- نجمی، سید مرتضی (۱۳۷۹)؛ لطافت هنر دینی. هنر دینی، ۵، ۴۱-۳۳.
- نوروزی، جهانبخش (۱۳۸۸)؛ زیورهای سخن (صناعات ادبی) و گونه‌های شعر پارسی، شیراز، نشر راهگشا.
- ویسی، محمود (۱۳۸۸)؛ سوءظن و درمان آن، قابل دسترس در <http://www.eslahe.com> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۹/۶/۱۹.
- هیپاوند، هوشنگ (۱۳۸۲)؛ هنر، تئاتر، جنگ، ماهنامه صحنه، ۱۲. قابل دسترس در <http://www.ircap.com> تاریخ دسترسی: ۱۳۸۸/۶/۱۳.